

De Vierde Horizon: Een bergmeditatie in Val Fex

Deel I: Het failliet van het huidige paradigma en de paradigmashift

The Fourth Horizon: A Mountain Meditation from Val Fex
Part I: Paradigm Collapse & Shift

<https://ottoscharmer.medium.com/the-fourth-horizon-a-mountain-meditation-from-val-fex-part-i-systems-paradigms-collapse-and-bb4bb2fa7023>

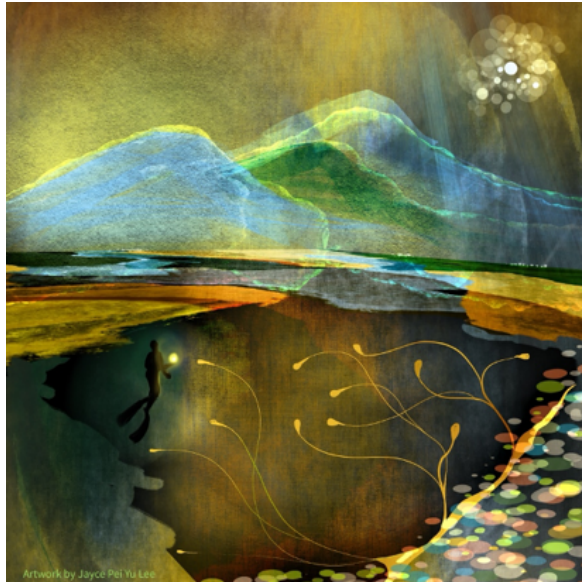
In deze meditatieve tijdreis vanuit Val Fex in de Zwitserse Alpen klimmen we omhoog door vier horizonten van geschiedenis en menselijke ontwikkeling — elk met een steeds breder perspectief op het ontvouwen van ons huidige planetaire moment. Geworteld in het alpenlandschap dat ooit Nietzsche's tot het schrijven van Zarathustra inspireerde, en geleid door zijn drie metamorfoses van de geest, naast de boog van Theorie U, nodigt deze reis ons uit om even stil te staan, ons om te draaien en terug te kijken – niet alleen over de eeuwen heen, maar ook naar het veranderende innerlijke gebied van ons collectief ontwikkelen. Naarmate we hoger komen, wordt de diagnose van onze tijd steeds diepgaander: van systemische breuken (horizon 1) tot maatschappelijke breuken (horizon 2), paradigmaverschuivingen (horizon 3) en ten slotte tot beschavings- en innerlijke spirituele breuken en verschuivingen (horizon 4).

Deze tijdreis gaat van ineenstorting naar opkomst, van uiterlijke crises naar innerlijke transformatie – en wijst in de richting van een nieuw soort leiderschap dat geworteld is in verticale geletterdheid en de afstemming van aandacht, intentie en handelingsvermogen om samen vorm te geven aan de toekomst die ons nu roept.

Terwijl je dit leest, denk dan eens na over waar jij nu bent – in je leven, in je innerlijke landschap, in je betekenisgeving aan wat zich nu ontvouwt? Deze wandeling nodigt je uit om mee te gaan op een zoektocht naar de diepere structuren van ons huidige planetaire moment – niet alleen met je verstand, maar met je hele wezen en zelf.

Nietzsche en de drie metamorfosen

Zoals ik bijna elke zomer doe, bracht ik ook deze zomer een deel van mijn tijd door in de Zwitserse Alpen met mijn gezin, in een oude boerderij in Val Fex, diep in het Engadin. Tijdens onze wandelingen bleven mijn gedachten steeds terugkeren naar de ontvouwing van dit planetaire moment. En zoals iedereen die ooit een bergpad heeft bewandeld weet, begint de stille magie vaak niet tijdens de wandeling zelf, maar op het moment dat je even pauzeert, je omdraait en achteromkijkt. In die stilte verandert er iets. Het dorp dat je enkele uren geleden nog verliet – toen zo centraal – ligt nu ver weg, ver beneden, een klein puntje in een groter geheel. Vanuit dit hogere uitkijkpunt wordt het landschap breder en plaatst het het vertrouwde in een bredere context, waardoor de geest wordt uitgenodigd om zich voorzichtig uit te strekken voorbij de vroegere begrenzing, naar een nieuwe horizon.

Tekening: Jayce Pei Yu Lee (2025)

Ik kom al bijna een halve eeuw terug naar deze plek – vrijwel elke zomer sinds mijn tienerjaren. Het is een belangrijke bron van regeneratie voor mijn familie en mijzelf. Het is ook de plek waar Friedrich Nietzsche in de jaren 1880 enkele van zijn belangrijkste boeken schreef, waaronder *Zo Sprak Zarathoestra*. In dat boek verschijnt Zarathoestra na tien jaar eenzaamheid in de bergen, waarin hij helderheid en verlichting heeft bereikt. Hij keert terug naar de dorpen en deelt met de mensen wat hij heeft ontdekt.

Zijn leer begint met 'God is dood. God blijft dood. En wij hebben hem gedood.' Met andere woorden, alle metafysische zekerheden zijn niet langer houdbaar in een post-Verlichtingswereld. Het werk van Nietzsche kan worden gezien als een vernietiging van alle holle structuren en overblijfselen en dient als een radicale zuivering, een opening van een nieuwe ruimte. Tegelijkertijd voorspelt zijn filosofie ook de ingrijpende breuken die de 20e eeuw zou brengen in de menselijke ervaring.

In het begin van het boek richt een van zijn leringen, die ik het meest waardeer, zich op de 'Drie metamorfoses van de geest', die in een notendop de essentie weergeeft van wat tegenwoordig bekend staat en wordt onderwezen als ontwikkelingspsychologie of volwassenenontwikkeling. Dit is nu een van de fundamentele bronnen voor geavanceerd werk in diepgaande systeemverandering.

"Over de drie metamorfoses van de geest vertel ik u", begint Zarathustra, "hoe de geest een kameel wordt; en de kameel een leeuw; en de leeuw uiteindelijk een kind."

Eerst wordt de geest een kameel. "Wat is er zo moeilijk?", vraagt de geest die veel zou willen dragen, en knielt neer als een kameel die zwaar beladen wil worden. Hij neemt de zwaarste lasten op zich – plicht, lijden en waarachtigheid – "net als de kameel die, beladen, de woestijn in trekt". Daar, in die ruwe uitgestrektheid, ontmoet de geest de eenzaamheid.

"In de meest eenzame woestijn", vindt de tweede metamorfose plaats: de kameel wordt een leeuw. De leeuw wil "zijn vrijheid veroveren en heer en meester zijn in zijn eigen woestijn." Maar om dat te doen, moet hij zijn laatste meester onder ogen zien: "de grote draak." Deze draak wordt "Gij zult" genoemd. De draak glinstert, bedekt met gouden schubben, en op elke schub schittert een gebod: "Gij zult."

“Maar de geest van de leeuw zegt: ‘Ik zal je’”. Hij moet tegen de draak vechten om ruimte te creëren voor zijn eigen wil. “Om de vrijheid voor zichzelf te creëren en een heilig ‘nee’ te kunnen zeggen, zelfs tegen plicht – daarvoor, mijn broeders, is de leeuw nodig.”

En toch is zelfs deze stevige vrijheid niet het einde. “Maar zeg eens, broeders, wat kan het kind doen dat zelfs de leeuw niet kon doen?” Het kind is “onschuld en vergeten, een nieuw begin, een spel, een zelf aangedreven wiel, een eerste beweging, een heilig Ja.” Alleen het kind kan nieuwe waarden creëren, geboren uit het spel, het ontstaan en het worden. “Ik heb jullie verteld over de drie metamorfoses van de geest: hoe de geest een kameel werd; en de kameel een leeuw; en de leeuw uiteindelijk een kind.”

De rest van dit stuk is een uitnodiging om met mij mee te gaan op een meditatieve bergwandeling – geïnspireerd door dezelfde Engadin-toppen die ooit Nietzsche tot zijn diepste filosofische gedachten inspireerden. Terwijl we klimmen, zullen we af en toe pauzeren, ons omdraaien en achteromkijken, om ons huidige moment vanuit meerdere perspectieven en historische visies te bezien en te voelen. Terwijl we klimmen, zullen we de drie metamorfoses van de menselijke geest – de kameel, de leeuw en het kind – opnieuw tegenkomen en ons met op hen richten om ons begrip van dit moment te verdiepen.

Eerste horizon. 1989: Systemische breuken en verschuivingen

Aan het begin van onze wandeling, nadat we ongeveer 30 meter hoogte hebben gewonnen, pauzeren we even, draaien ons om en kijken terug naar onze huidige situatie. Als we meters hoogte vertalen naar jaren geschiedenis (1 meter = 1 jaar), dan kijken we terug naar ongeveer 1989-2001. In die periode waren we getuige van de val van de Berlijnse Muur (1989), de Sovjet-Unie (1991), het apartheidsregime in Zuid-Afrika (1994) en iets later, op 11 september 2001, de Twin Towers in New York.

Wat zien we als we vanuit dat perspectief naar het huidige moment kijken?

De val van de Berlijnse Muur betekende het einde van de Koude Oorlog, die meer dan 40 jaar lang de geopolitiek had gedomineerd. Ik ben opgegroeid in het naoorlogse West-Duitsland en deelde de collectieve overtuiging dat de Berlijnse Muur nog lang zou blijven staan, in ieder geval nog één of twee generaties lang. Niemand had verwacht dat hij binnen een paar jaar zou vallen. Toch was dat precies wat er gebeurde.

Leuk weetje: in 1989 organiseerde ik als student aan de universiteit samen met een paar medestudenten een programma rond vredesstudies over de hele wereld, waarbij 35 studenten uit 12 landen onder leiding van vredesonderzoeker professor Johan Galtung samen op reis gingen. Die reis bracht ons naar West- en Oost-Europa, kort voordat de muur viel. In alle landen die we bezochten, interviewden we zowel institutionele leiders als grassroots-activisten om vanuit verschillende invalshoeken inzicht te krijgen in de wereld. Wat mij het meest opviel, was dat niemand, zelfs niet degenen die aan de basis stonden van de ontwikkelingen die uiteindelijk leidden tot de val van de muur, dit had zien aankomen. Slechts een heel klein aantal mensen, waaronder Johan Galtung zelf, had dit correct voorspeld voordat het gebeurde.

En ten tweede, waarom voorspelde Johan Galtung, die toegang had tot dezelfde feiten als ik, de val van de Berlijnse Muur tegen het einde van dat jaar, terwijl ik, die als grassroots-activist aan beide kanten van de muur had geleefd en gewerkt, dat niet had zien aankomen? Het verschil tussen de meester en de leerling was dit: het oordeel van de leerling werd te sterk beïnvloed door zijn eigen ervaringen en zijn geloof in de collectieve overtuigingen die op dat moment de overhand hadden (de mislukte opstanden in Boedapest in 1956, Praag in 1968, enz., die allemaal op dezelfde manier eindigden: neergeslagen door Sovjet-tanks). Door de schijnbare “onvermijdelijkheid” van dergelijke

patronen op te schorten en de barsten in het oude systeem te zien voor wat ze werkelijk waren, was Galtung in staat om te voorspellen wat nu voor de hand liggend lijkt.

Wat zien we als we deze lessen toepassen op het huidige moment? We zien dat we vastzitten. We zitten vast in patronen uit het verleden die ervoor zorgen dat we collectief resultaten creëren die bijna niemand wil. We noemen deze resultaten een polycrisis of, in de context van Theorie U, de drie scheidslijnen: de ecologische, sociale en spirituele scheidslijnen van onze tijd – d.w.z. de enorme vernietiging van onze natuurlijke, sociale en culturele ecosystemen.

Als je de belangrijkste indicatoren van deze crisisgebieden in de afgelopen 50 tot 100 jaar bestudeert, kun je gemakkelijk depressief worden, want als deze trends zich voortzetten, is de uitkomst duidelijk: de reis eindigt in een systemische ineenstorting, wat we nu in feite zien gebeuren.

Zoals het gezegde luidt: als je niet depressief bent, ben je waarschijnlijk niet verbonden of in een staat van ontkenning. Net zoals de leiders van het Oost-Duitse systeem in een staat van ontkenning waren toen ze in de jaren tachtig de zichtbare barsten in de fundamenteën van hun systeem negeerden, zien we overal om ons heen tekenen van collectieve ontkenning. We zien het in de vorm van ontkenning van verkiezingsuitslagen, ontkenning van klimaatverandering (een goed gefinancierde industrie in de VS, met dank aan de fossiele brandstofindustrie), ontkenning van de waarschijnlijke oorzaken van de Covid 19-pandemie (door hetzelfde industriële complex dat werd opgericht om ons tegen deze risico's te beschermen), ontkenning binnen de westerse mediabubbel van de rol van de VS in de gebeurtenissen die hebben geleid tot de oorlog in Oekraïne, enzovoort.

Kortom, we zitten vast in een staat van ontkenning over de vernietiging van de ecologische, sociale en spirituele fundamenteën van het georganiseerde menselijke leven op deze planeet. Waar is die vastzitten bijzonder zichtbaar? In het buitenlands beleid van de VS en Rusland. Terwijl Poetin vastzit in het verleden (in een poging om van Rusland weer een groot imperium te maken), geldt hetzelfde voor het buitenlands beleid van de VS (ongeacht welke partij er in Washington aan de macht is), wat ons terugbrengt naar 2001 en de terroristische aanslagen.

Op dat cruciale moment stond de Verenigde Staten op een kruispunt. Het ene pad nodigde ons uit om dieper te luisteren, een proces van diep voelen dat ons bewustzijn opent voor nieuwe toekomstmogelijkheden (de u-boog naar aanwezigheid). Het andere pad ging gepaard met de zwaartekracht van afwezigheid, waar angst, anders-zijn en woede patronen uit het verleden opnieuw activeren. We weten welk pad is gekozen.

De Bush-Cheney regering koos voor het laatste en begon een oorlog tegen terrorisme die twee decennia later nog steeds doorwerkt in onze wereld.

En wat leverde die keuze op? Niet een afname van het terrorisme, maar juist een evolutie en versterking ervan. De Taliban zijn nooit verdwenen, Al-Qaida bleef bestaan en ISIS, dat misschien nog wel erger is, ontstond als directe reactie op onze gedoemde inspanningen. De hoop op regionale stabilisatie verdween toen hele staten uiteenvielen. De financiële tol, geschat op 8 biljoen dollar, werd een enorme last die toekomstige generaties zullen moeten dragen. De menselijke kosten zijn meer dan schokkend: 905.000 tot 940.000 mensen werden direct gedood, plus nog eens 3,6 miljoen mensen die indirect omkwamen. En juist de waarden die de oorlog beweerde te verdedigen, werden uitgehold, zoals blijkt uit de morele catastrofe die Guantanamo is.

Dit is een schoolvoorbeeld van wat er gebeurt als systemen vastlopen, als we collectief resultaten blijven produceren die bijna niemand wil (behalve het militair-industrieel-technologische complex). En het is een voorbeeld van een buitenlands beleid dat gebaseerd is op het anders-zijn (van wie dan ook die als de belangrijkste tegenstander

wordt gezien) en dat misdaden tegen de mensheid of erger blijft voortbrengen, zoals we onder andere zien in de ondraaglijke situatie in Gaza (die volgens een groeiend aantal deskundigen nu voldoet aan de wettelijke definitie van genocide).

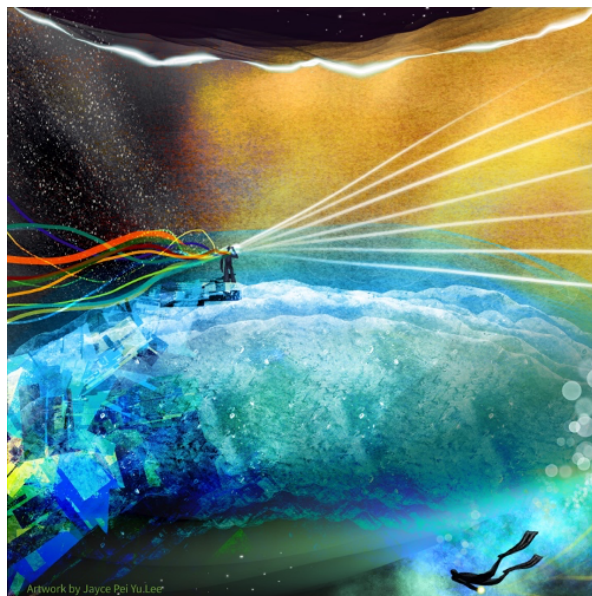
Wat we dus nu zien met het voordeel om dit meer dan 30 jaar achteraf te kunnen zien, is: in 1991 liet de ineenstorting van het Sovjetimperium ons achter met slechts één supermacht. En vandaag, 34 jaar later, zien we dat de andere supermacht, het Amerikaanse imperium, begint in te storten.

De ineenstorting van het Amerikaanse imperium betekent niet noodzakelijkerwijs ook de ineenstorting van de Amerikaanse republiek. De ineenstorting van het eerste zou zelfs kunnen leiden tot de bloei van het laatste. De ineenstorting van een imperium betekent dat de hegemonie niet langer in staat is om andere landen te dwingen te doen wat de hegemonie dient, maar niet hen dient. Een goed voorbeeld hiervan is de mislukte economische boycot van Rusland (die door het grootste deel van de wereld, inclusief het grootste deel van het zuidelijk halfrond, genegeerd wordt).

Maar ondanks alle genoemde problemen blijf ik zeer hoopvol. Waarom? Omdat er de afgelopen decennia iets verbazingwekkends is gebeurd. Er is een nieuw planetair bewustzijn ontstaan, een nieuw aardebewustzijn dat op talloze plaatsen opkomt. Ja, het is een zeer subtiele verschuiving. En ja, dat bewustzijn heeft zich nog niet volledig gemanifesteerd in collectieve actie.

Toch is de mentaliteitsverandering ingrijpend. Twee op de drie mensen op deze planeet zijn bereid een deel van hun inkomen op te offeren om klimaatverandering aan te pakken. Ze weten dat we niet op dezelfde voet door kunnen gaan. Ze willen deel uitmaken van een ander toekomstverhaal. Maar ze weten nu nog niet hoe.

De tweede horizon. 1917: Maatschappelijke breuken & verschuivingen

Afbeelding van Jayce Pei Yu Lee (2025)

Een paar uur later. We zijn nu ongeveer 100 meter hoger gekomen tijdens onze wandeling. We pauzeren opnieuw en kijken vanuit dit uitkijkpunt naar onze huidige situatie, ongeveer 100 jaar geleden. En, zoals Jayce's afbeelding hierboven laat zien, om vooruit te kijken (wat komt er nu naar voren?), moeten we eerst ons bewustzijn naar achteren uitbreiden.

Laten we vanuit het perspectief van die periode, laten we zeggen het jaar 1917, ons huidige moment bekijken en enkele interessante parallellen observeren.

In 1917 bevinden de Europese mogendheden zich collectief in een patstelling of zitten ze diep vast in de Eerste Wereldoorlog, een catastrofale gebeurtenis waar ze collectief in zijn beland. We zien dat de VS in april aan de Eerste Wereldoorlog deelneemt. En later dat jaar zien we de Oktoberrevolutie in Rusland plaats vinden. We weten nu dat deze twee wereldgebeurtenissen de rest van de eeuw hebben gevormd.

In het begin van de 20e eeuw voelde het alsof we een drempel waren overgestoken van het ene tijdperk naar het andere. Een periode van 100 jaar relatieve vrede en stabiliteit tussen de Europese mogendheden kwam ten einde (hoewel verschillende van die mogendheden gedurende de 19e eeuw vrijwel de rest van de wereld hadden gekoloniseerd en uitgebuit met opgelegde praktijken). Net als vandaag de dag waren de institutionele leiders van toen volstrekt niet opgewassen tegen de situatie; ze slenterden slaapwandeland de Eerste Wereldoorlog in, net zoals onze huidige leiders collectief slaapwandeland afstevenen op de vernietiging van de ecologische, sociale en spirituele fundamenteën van het georganiseerde menselijk leven op aarde.

Toch heeft die hele periode van chaos, die de Eerste en Tweede Wereldoorlog omvat (die achteraf gezien als één enkel tijdperk van vernietiging kan worden beschouwd), ook de kiem gelegd voor een nieuwe orde die zich na 1945 met opmerkelijke snelheid en gemak heeft gematerialiseerd. Het legde de basis voor een tijdperk dat werd gekenmerkt door dekolonisatie, de opkomst van multilaterale instellingen en democratische empowerment op een schaal die nog nooit eerder was vertoond.

Net als toen zien we nu een neo-nationalistische autoritaire terugslag tegen veel van de geboekte vooruitgang, voornamelijk als reactie op een gebrek aan bewustzijn en ideeën bij de heersende elite. Ook zien we opnieuw een opkomende beweging die zich inzet voor een ingrijpende ecologische, sociale en spirituele vernieuwing, die nu net als toen te maken heeft met uitdagingen om de ambities om te zetten in collectieve actie.

Terugkijkend op de afgelopen eeuw kunnen we nu duidelijker de wortels van de drie scheidslijnen zien. De sociale scheidslijnen weerspiegelen de onopgeloste sociale spanningen binnen het kapitalisme – ongelijkheid en armoede – die in de 19e en 20e eeuw aanleiding gaven tot de internationale socialistische beweging en de vrouwenbeweging. De ecologische kloof vloeit voort uit de milieukosten van industriële economieën, die aan het einde van de 20e eeuw leidden tot de opkomst van een wereldwijde milieubeweging als reactie op de toenemende vervuiling en ecologische ontwrichting.

De spirituele kloof die zich in de 21e eeuw aan het opende, manifesteert zich in een wijdverbreide crisis op het gebied van geestelijke gezondheid en eenzaamheid, die grotendeels wordt aangewakkerd door de negatieve invloed van sociale media en AI, met name onder jongeren. Hierdoor komen spirituele vervuiling en culturele erosie boven op de andere problemen die we al eeuwenlang met ons meedragen in de vorm van sociale en ecologische kloven. Terwijl de eerste twee soorten scheidslijnen aanleiding hebben gegeven tot massale maatschappelijke bewegingen, staat de reactie op de spirituele kloof nog in de kinderschoenen.

Terwijl de milieubeweging een maatschappelijke reactie was op de vervuiling en vernietiging van onze uiterlijke natuur (milieuvervuiling), kan de op bewustwording gebaseerde beweging voor menselijke en planetaire bloei die we nu zien ontstaan, worden gezien als een reactie op de vervuiling en vernietiging van onze innerlijke natuur (spirituele vervuiling), d.w.z. onze diepgevoelde relatie met de planeet, met mensen en met onszelf.

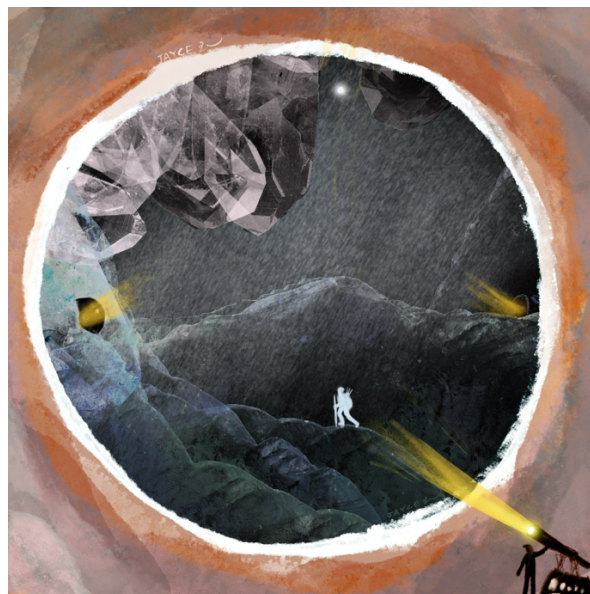
Wat is de belangrijkste manier waarop de verschillende sociale en ecologische bewegingen hebben gereageerd op het uitdagende landschap dat hierboven is

beschreven? In de modus van de leeuw, om Nietzsche's onderscheid te gebruiken, in de modus van 'Gij zult'. In de meeste van onze sociale bewegingen zijn we veel beter in staat geweest om te verwoorden waar we tegen zijn (het heilige Nee, de leeuw) dan om een visie te verwoorden van de samenleving die we echt willen (het heilige Ja, het kind).

Als we het huidige tijdsgewricht bekijken vanuit de Tweede Horizon, betekent dat, in de taal van Theorie U, een verschuiving van het overgaan van downloaden naar zien (Horizon 1) naar het overgaan van zien naar voelen (Horizon 2). Die verschuiving is cruciaal omdat ze ons in staat stelt om op te gaan merken wat ons in de greep houdt van patronen uit het verleden. Deze verschuiving vraagt van ons om onze aandacht weer op onszelf te richten, zoals in Theorie U meer in detail wordt beschreven. Hoe? Door onze gewoonten om te oordelen op te schorten en onze aandacht te verleggen van het object naar de bron.

Wat, vraag je je misschien af, is de bron van de bron? Wat is de diepere bron van de meervoudige crisis waarmee we nu worden geconfronteerd? Die vraag leidt ons naar het domein van onze onderliggende denkwijzen en paradigma's van wetenschap en denken, wat ons terugbrengt naar de 17e eeuw, om een nog bredere horizon te onderzoeken.

De derde horizon. 1600: Paradigmaverschuivingen & breuken

Afbeelding Jayce Pei Yu Lee (2025)

Na nog een paar uur gewandeld te hebben, bevinden we ons nu ongeveer 400 meter boven ons startpunt. Van hieruit kunnen we naar het huidige moment kijken vanuit het perspectief van de 17e eeuw – een horizon die de geboorte van de moderne wetenschap, het kapitalisme en de natiestaat verlicht. Tussen 1602 en 1609 werd de Nederlandse Oost-Indische Compagnie opgericht, deed Galilei ontdekkingen met zijn telescoop en werd in 1648 de Vrede van Westfalen getekend. Met andere woorden, in die paar jaar zien we de oprichting van moderne instellingen zoals de natiestaat en internationale bedrijven, oftewel het kapitalisme.

Deze gebeurtenissen markeren een epistemologische breuk: subject-object dualisme, mechanistisch reductionisme en rationalisme vervangen geïntegreerde, relationele wereldbeelden. En net zoals Jayce's afbeelding hierboven aangeeft, zijn er meerdere lichtpunten of gezichtspunten in het spel, en daarmee meerdere wereldbeelden of denkparadigma's.

Waarom blijven we dan steeds weer collectieve resultaten veroorzaken die niemand wil? Vanuit dit perspectief is daar het volgende zeggen over te zeggen: omdat we blijven handelen vanuit een mentaliteit en epistemologie die, zoals de meervoudige crisis ons leert, zijn nut heeft verloren. We kunnen problemen immers niet oplossen met dezelfde denkwijze die ze heeft veroorzaakt.

Waar is die manier van denken op gebaseerd? In wezen is het een mechanisch-reductionistisch paradigma dat de wetenschappelijke methode alleen toepast op de buitenwereld (derde persoonskennis: objectief), maar er niet in slaagt de benadering van nauwkeurige, methodische observatie uit te breiden naar de subtielere domeinen van de menselijke ervaring (eerste- en tweepersoonskennis, of subjectief en intersubjectief weten).

De blinde vlek van de wetenschap

Maar de blinde vlek van de westerse wetenschap, zoals ik heb geleerd van de overleden cognitiewetenschapper Francisco Varela, is precies dat: *ervaring*. Het probleem, zei hij, is niet dat we niet genoeg weten over de hersenen. Het probleem is dat we niets weten over ervaring. "Iedereen denkt dat ze iets weten over ervaring, maar ik beweer dat dat niet zo is."

Om de evolutie van de wetenschap te bevorderen, moeten we daarom het wetenschappelijke proces van methodische observatie uitbreiden naar de subtielere sferen van de menselijke ervaring, die zowel het uiterlijke als het innerlijke omvat.

Daarom richtte Varela zich op het integreren van de drie bekende benaderingen voor het onderzoeken van ervaringen met een methode die psychologische introspectie, fenomenologie en meditatie omvatte. Hij bracht deze praktijken samen door drie bewegingen van het bewustzijn te identificeren: opschorting, omleiding en loslaten, die, zoals uiteengezet in Theory U en Presencing, de epistemologische ruggengraat vormen van op bewustzijn gebaseerde systeemverandering. De linkerkant van de U afdalen, betekent het opschorten van oordelen, het verleggen van de aandacht van het object naar de bron en het loslaten van wat niet essentieel is.

Vanuit dat perspectief kunnen we zeggen: ervaring is niet 'wat ons overkomt', ervaring is 'wat we doen met wat ons overkomt'.

En dat doen, draait om deze drie bewegingen van bewustwording: opschorten, opnieuw richten en loslaten.

Wat is nu de belangrijkste reden waarom we resultaten blijven reproduceren die niemand wil? Het probleem heeft te maken met ons onderliggende denkparadigma. Het paradigma dat we gebruiken om economische, politieke en sociale instellingen zoals bedrijven, natiestaten en economische/financiële systemen op te bouwen op basis van extractieve denkwijzen en praktijken. Al deze ontwerpen moeten opnieuw worden bekeken en vanaf nul worden heroverwogen, dat wil zeggen vanuit onze primaire aannames.

Van Wetenschap 1.0 naar Wetenschap 2.0

In de 17e eeuw ontstond een wetenschappelijk wereldbeeld dat deze aannames tot op de dag van vandaag heeft bepaald. René Descartes verwoordde ze bondig in zijn *Discours de la méthode* (1637) door (1) het individuele subject als uitgangspunt van kennis te stellen, waardoor de menselijke geest wordt gescheiden van de rest van de natuur (subject-object scheiding); (2) een visie die de natuur als een machine wil begrijpen (mechanistisch reductionisme); om een complex geheel te begrijpen, moet men het opsplitsen in zijn samenstellende delen en elk daarvan afzonderlijk analyseren; en (3) een visie die voorrang geeft aan de rede en de wiskunde en deze benadrukt als de meest betrouwbare instrumenten om kennis te verwerven (wiskundig rationalisme), waarbij kwantificering voorrang krijgt boven intuïtie in de geleefde context.

Deze benadering heeft geleid tot belangrijke wetenschappelijke vooruitgang, maar zoals we vandaag weten, verhult ze vaak relationele, systemische en emergente dynamieken, en dat is precies wat ons nu raakt in het tijdperk van polycrisis en reflexieve moderniteit (Beck) waarin we zijn beland.

Om vooruitgang te boeken, moeten we dat wetenschappelijke paradigma echter verder ontwikkelen en uitbreiden door deze drie hoekstenen opnieuw te formuleren. Een uitgebreid concept van wetenschap, laten we het wetenschap 2.0 noemen, moet:

- (1) participatieve actieonderzoeksmethoden omarmen (in plaats van zich te beperken tot afstandelijke observatie, waarbij het subject en object van elkaar worden gescheiden);
- (2) integrale methoden voor het hele systeem toepassen, zoals systeemdenken of op bewustzijn gebaseerde systeemverandering, en
- (3) de focus verbreden en verdiepen van oppervlakkige naar diepgaande gegevens door het bereik van wetenschappelijke activiteit uit te breiden van objectieve (derde persoon) kennis naar subjectieve (eerste persoon), intersubjectieve (tweede persoon) en transsubjectieve vormen van kennis (vierde persoon kennis), zoals geïllustreerd door methoden als microfenomenologie, inheemse systeemwetenschappen, Theorie U of Social Presencing Theater.

Wetenschap draait om het laten spreken van de gegevens. Dat is precies wat wetenschap 1.0 zo succesvol maakte, met de natuurwetenschappen als een paradigma-bepalende meta-discipline voor de afgelopen eeuwen. In de toekomst moeten we de tekortkomingen van ons huidige paradigma erkennen, zoals blijkt uit de huidige polycrisis en de drie scheidslijnen. We moeten de epistemologische grondslagen uitbreiden naar een wetenschap 2.0, gebaseerd op sociale wetenschappen (zoals ontwikkeld door bewustzijnsgebaseerde systeemverandering) als de paradigma-bepalende metadiscipline van de komende decennia.

Oké, maar de kritiek op de grondslagen van ons wetenschappelijk paradigma is niet nieuw. Waarom hebben we dan niet meer vooruitgang geboekt? Het mechanistisch-reductionistische paradigma blijft dominant en krijgt veel financiering, ondanks het toenemende bewijs van zijn blinde vlekken. Van de ongeveer 2,35 biljoen dollar aan jaarlijkse R&D-uitgaven wereldwijd wordt bijna 99% toegewezen aan onderzoek binnen het oude wetenschap 1.0-paradigma. Ondanks alle discussies gaat minder dan 1,5% van de wereldwijde R&D-uitgaven naar projecten die zijn gebaseerd op een niet-reductionistische, holistische benadering van wetenschap 2.0. Wat ontbreekt er dan?

Paradigmaverschuiving

In 1611 reisde Galilei naar Rome om enkele van zijn verbluffende ontdekkingen te presenteren die het oude wereldbeeld van die tijd op zijn kop zetten (en het revolutionaire Copernicaanse wereldbeeld bevestigden dat de zon in plaats van de aarde het middelpunt van het universum vormt), waaronder het overtuigende bewijs dat hij met zijn telescoop had verzameld. Sommige geestelijken in het Vaticaan weigerden naar verluidt door de telescoop te kijken en zeiden: "Als God wilde dat we die manen zouden zien, dan had Hij ze met het blote oog zichtbaar gemaakt."

Wat is de 21e-eeuwse versie van een dergelijke ontkenning? Wat is onze versie van een telescoop waar we collectief weigeren doorheen te kijken?

Het antwoord is hierboven al aangegeven. We weigeren collectief het verband te erkennen tussen het onmiskenbare bewijs dat we afstevenen op een ineenstorting van onze beschaving (massale vernietiging van onze ecologische, sociale en culturele ecosystemen) en de onderliggende mentaliteit (en de daarmee samenhangende instellingen) die hieraan ten grondslag ligt.

Kortom, we ontkennen een brede paradigmaverschuiving. Huidige uitingen van die ontkenning zijn onder meer de onbetwiste ideologie van economische groei, technosolucionisme en AI-determinisme.

Wat is dan het nieuwe landschap dat we vanaf 400 meter hoogte op onze bergwandeling zien? Vanaf deze afstand beseffen we dat elke vorm van systeemverandering (Horizon 1) of maatschappelijke verandering (Horizon 2) tekort zal schieten zolang deze niet de diepere paradigmaverschuiving weerspiegelt waar het hier om gaat (Horizon 3).

In de taal van Nietzsche zijn we van een eerste transformatie, van het downloaden naar het bewustzijn van de kameel (Horizon 1: regelconforme acties), naar een tweede transformatie, van de kameel naar de leeuw (Horizon 2: regelconfrontatieve acties), en vervolgens naar het begin van een derde transformatie, van leeuw naar kind, gegaan door een verandering in mindset of een “epistemologische verschuiving” (Horizon 3: regelgenererende handelingen).

We beseffen echter ook dat we nog dieper moeten graven om deze verschuiving systematisch te kunnen doorvoeren. De huidige AI-ontwikkeling dwingt ons om nog diepgaandere vragen te stellen: Wie zijn wij als mensen? Waarom zijn we hier? Waarvoor zijn we hier? Wat is onze taak?

Met deze vragen in gedachten gaan we nu verder met het laatste deel van onze klim.

Ga verder naar deel II:

De ineenstorting van de beschaving en de spirituele ineenstorting en heropleving.